

Кафедра прав людини, міжнародного та європейського права

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Теорія та історія міжнародних відносин

Рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
Галузь знань	29 Міжнародні відносини
Спеціальність	293 Міжнародне право
Освітня програма	Міжнародне право
Статус дисципліни	Вибіркова
Мова навчання	українська

Київ – 2021

Робоча програма навчальної дисципліни «Теорія та історія міжнародних відносин» для здобувачів вищої освіти галузі знань **29 Міжнародні відносини** спеціальності **293 Міжнародне право** освітньої програми **Міжнародне право**.

Розробник: Жалоба Ігор Володимирович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри прав людини, міжнародного та європейського права Академії адвокатури України.

Викладач: Жалоба Ігор Володимирович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри прав людини, міжнародного та європейського права Академії адвокатури України.

Робоча програма обговорена і затверджена на засіданні кафедри прав людини, міжнародного та європейського права Академії адвокатури України (протокол від «28» серпня 2020 року №1).

Схвалено Науково-методичною радою Академії адвокатури України

Голова НМР професор Гончаренко С.В.

Пролонговано:

на 20__/20__ н.р. _____ (_____), «__»____ 20__ р., протокол № ____
(підпис) (ПІБ)

на 20__/20__ н.р. _____ (_____), «__»____ 20__ р., протокол № ____
(підпис) (ПІБ)

на 20__/20__ н.р. _____ (_____), «__»____ 20__ р., протокол № ____
(підпис) (ПІБ)

на 20__/20__ н.р. _____ (_____), «__»____ 20__ р., протокол № ____

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання
	денна
<i>«Теорія та історія міжнародних відносин»</i>	
Вид дисципліни	вибіркова
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Загальний обсяг кредитів / годин	3 / 90
Курс	3
Семестр	6
Обсяг кредитів	3
Обсяг годин, у тому числі:	90
Аудиторні*	30 (лекційні – 22, семінарські -8)
Самостійна робота	60
Форма семестрового контролю	залік

* В умовах карантину аудиторні заняття та усна форма контролю здійснюються із застосуванням технології відеоконференцз'язку на платформі *Google Workspace for Education* із забезпеченням надійної автентифікації студентів.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою дисципліни є формування у студентів системного уявлення про становлення та еволюцію міжнародних відносин та ознайомити їх з основними напрямками теорії міжнародних відносин.

Завданням є формування цілісного уявлення про міжнародні відносини, опанування студентами базових навичок використання форм теоретичного аналізу міжнародних відносин.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- ✓ особливості історичної еволюції міжнародних відносин від праміжнародних до сучасних;
- ✓ основні сучасні теорії міжнародних відносин;
- ✓ проблеми, категорії і поняття теорії міжнародних відносин;
- ✓ основних учасників міжнародних відносин;
- ✓ цілі та засоби учасників міжнародних відносин;
- ✓ проблеми правового регулювання міжнародних відносин.

вміти:

- ✓ характеризувати поняття і категорії міжнародних відносин;
- ✓ систематизувати основні напрями досліджень міжнародних відносин;
- ✓ виділяти типи і структурні елементи міжнародних відносин;
- ✓ охарактеризувати учасників міжнародних відносин, їх цілі та інтереси;

- ✓ виділяти загальні закономірності у сфері міжнародних відносин.

Програмні результати навчання:

- ✓ ПРН-2: Демонструвати володіння загальнотеоретичними поняттями і категоріями міжнародного права, вільно оперувати юридичними поняттями та термінами.
- ✓ ПРН-3: Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел, зокрема, з історичними науковими джерелами, аналізувати їх та узагальнювати у відповідності до наукових критеріїв, використовувати базові методи історії та філософії при виконанні професійних задач, формулювати юридичні питання в абстрактно-теоретичному рівні.
- ✓ ПРН-4: Визначати міжнародно-правову ситуацію, використовувати різні джерела безпосередньої й опосередкованої інформації для з'ясування потрібних обставин і фактів, надання міжнародно-правової оцінки подіям міжнародних відносин, застосовувати одержані знання й уміння з міжнародних відносин при вирішенні практичних завдань.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	Усього	денна форма		
		у тому числі		
		л.	с.	с.р.
Модуль 1				
Змістовий модуль 1. Історія міжнародних відносин				
Вступ	2	2		
Тема 1. Міжнародні відносини: становлення і розвиток у довестфальський період.	16	4	2	10
Тема 2. Історичний розвиток міжнародних систем: 1648 – 1991 рр.	18	4	2	10
Тема 3. Особливості становлення та розвитку постбіполярного світу	14	2	-	10
Разом за змістовим модулем 1	46	12	4	30
Змістовий модуль 2. Теорія міжнародних відносин				
Тема 4. Методологічні принципи теорії міжнародних відносин і основні методи теоретичного дослідження	9	2	-	5
Тема 5. Основні напрямки історичного розвитку теорії міжнародних відносин	9	2	-	5
Тема 6. Закони і закономірності міжнародних відносин. Система міжнародних відносин	9	2	2	5
Тема 7. Суб'єкти міжнародних відносин	9	2	2	5

Тема 8. Проблеми правового регулювання та моральні виміри міжнародних відносин	14	2	-	10
Разом за змістовим модулем 2	44	10	4	30
Усього годин	90	22	8	60

5. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Історія міжнародних відносин.

Вступ.

Структура курсу «Теорія та історія міжнародних відносин». Предмет, мета та завдання курсу. Методологічні основи курсу. Рекомендована література.

Тема 1. Міжнародні відносини: становлення і розвиток у довестфальський період.

Поняття і сутність міжнародних відносин. Праміжнародні відносини. Особливості міжнародних відносин у період Давнього світу та Середньовіччя. Історична еволюція міжнародних відносин у довестфальський період.

Рекомендовані джерела: основні [1-3, 7, 12], додаткові [6,7,10,11,12].

Тема 2. Історичний розвиток міжнародних систем: 1648 – 1991 рр.

истемний підхід до МВ. Поняття «міжнародної системи». Процес розвитку міжнародних систем. Основні характеристики Вестфальської системи. Особливості Віденської міжнародної системи. Проблема перебудови МВ після Першої світової війни. Версальсько-Вашингтонська міжнародна система. Ялтинсько-Потсдамська система як система біполярного регулювання міжнародних відносин у період після Другої світової війни.

Рекомендовані джерела: основні [1, 3], додаткові [3-8, 10-12].

Тема 3. Особливості становлення та розвитку постбіполярного світу

Антитоталітарні демократичні революції у країнах Східної Європи. Розпад Югославії. Об'єднання Німеччини. Серпневі події 1991 р. у Москві і розпад СРСР. Вплив розпаду СРСР на зовнішню політику світового співтовариства.

Визначальні тенденції МВ на початку XXI ст. Проблема міжнародної безпеки в умовах глобальних викликів постбіполярного часу.

Рекомендовані джерела: основні [1, 3], додаткові [3-8, 10-12].

Змістовий модуль 2. Теорія міжнародних відносин

Тема 4. Методологічні принципи теорії міжнародних відносин і основні методи теоретичного дослідження

Міжнародні відносини як предмет дослідження окремих наук. Об'єкт і предмет теорії міжнародних відносин. Функції теоретичного узагальнення теорії міжнародних відносин та її особливості. Роль прикладного аналізу міжнародних відносин у системі сучасних наукових знань. Методологічні принципи теорії міжнародних відносин та класифікація основних методів теоретичних досліджень.

Рекомендовані джерела: основні [1, 3, 5], додаткові [3-8, 9-12, 14, 16].

Тема 5. Основні напрямки історичного розвитку теорії міжнародних відносин

Міжнародні відносини в історії соціально-політичної думки. Історичні етапи становлення теорії міжнародних відносин. Класичні парадигми теорії міжнародних відносин: політичний

реалізм, лібералізм. Основи марксистської теорії. Модерністські та радикальні напрями в теорії міжнародних відносин. Неореалізм та неолібералізм.

Рекомендовані джерела: основні [1, 3], додаткові [3-8, 9-12, 14, 16].

Тема 6. Закони і закономірності міжнародних відносин. Система міжнародних відносин

Закони і закономірності міжнародних відносин та їх особливості. Зміст основних понять системної теорії. Особливості та основні напрямки системного підходу в аналізі міжнародних відносин. Типи і структури міжнародних систем. Закони функціонування й трансформації міжнародних систем. Середовище системи міжнародних відносин.

Рекомендовані джерела: основні [1, 3], додаткові [3-8, 9-12, 14, 16].

Тема 7. Суб'єкти міжнародних відносин

Поняття та сутність суб'єкта міжнародних відносин. Держава як суб'єкт світової політики і міжнародних відносин. Недержавні учасники міжнародних відносин. Роль ТНК у сучасних міжнародних відносинах. Зміст понять “потреби”, “цілі” та “інтереси»” суб'єктів міжнародних відносин. Засоби і стратегії учасників міжнародних відносин. Роль сили у міжнародних відносинах.

Рекомендовані джерела: основні [1, 3], додаткові [3-8, 9-12, 14, 16].

Тема 8. Проблеми правового регулювання та моральні виміри міжнародних відносин

Взаємодія права і моралі у міжнародних відносинах. Особливості регулятивної ролі міжнародного права. Дієвість моральних норм у міжнародних відносинах. Зміст поняття «міжнародний конфлікт». Класифікація міжнародних конфліктів за типами.

Рекомендовані джерела: основні [1, 3, 6, 9, 10, 12], додаткові [1, 12, 13-16].

6. Контроль навчальних досягнень

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

№ з/п	Вид діяльності студента	Макс. кількість балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2	
			Кільк. одиниць до розрахунку	Макс. кількість балів за вид	Кільк. одиниць до розрахунку	Макс. кількість балів за вид
1	Відвідування лекцій	1	6	6	5	5
2	Відвідування семінарських занять	1	4	4	5	5
3	Виконання завдань для самостійної роботи	5	3	15	5	25
4	Робота на семінарських заняттях	10	4	40	5	50
5	Виконання модульної контрольної роботи	25	1	25	1	25
6	Макс. кількість балів за видами поточного контролю (МВ)	-	-	90	-	110
Разом		200				
Коефіцієнт 235:100 = 2,35						

6.2. Завдання для самостійної роботи та критерії оцінювання

Підготувати презентації за кожним змістовим модулем на обрану тему.

Критерії оцінювання

Бал	Критерій
5	студент засвоїв теоретичний матеріал, який винесений на самостійну роботу, застосування для оформлення результатів самостійної роботи не тільки рекомендованої, а й додаткової літератури та творчого підходу; чітке володіння понятійним апаратом, теорією; вміння використовувати їх для виконання конкретних практичних завдань, розв'язання ситуацій. Оформлення результатів самостійної роботи повинно бути логічним та послідовним.
4	студент засвоїв теоретичний матеріал з відповідної теми який винесений на самостійну роботу, та наявне вміння орієнтуватися в ньому, усвідомлене застосування знань для розв'язання практичних задач; за умови виконання всіх вимог, які передбачено для оцінки "5 балів", при наявності незначних помилок або не зовсім повних висновків за одержаними результатами. Оформлення виконаного завдання з самостійної роботи має бути послідовним.
3	студент не повністю засвоїв тему для самостійного опрацювання не досконало володіє основними поняттями та положеннями навчальної

	дисципліни, невпевнено орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, непереконливо відповідає, додаткові питання викликають невпевненість або відсутність знань.
1-2	студент не опанував навчальний матеріал з відповідної теми для самостійного опрацювання, не знає основних понять і термінів наукової дисципліни, не орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, відсутнє наукове або логічне мислення.

6.3. Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання

Виконання модульних контрольних робіт здійснюється в письмовому вигляді з використанням роздрукованих завдань. Модульний контроль знань студентів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу змістового модуля.

Критерії оцінювання

Бал	Критерії
24-25	Студент вирішив всі завдання абсолютно вірно і повно дав відповіді на питання як теоретичного, так і практичного характеру. Логічно і послідовно аргументував і виклав свою точку зору.
20-23	Студент вирішив завдання з 1 помилкою, відповідь на питання містить повне розгорнуте, правильне та обґрунтоване викладення матеріалу, допущено 2-3 помилки при вирішенні практичних завдань.
15-19	Студент правильно і повно вирішив більшість, але не всі завдання, відповідь на запитання є не повністю аргументованою; допускає незначні неточності
10-14	Студент правильно вирішив половину завдань; думка викладена з порушенням логіки подання матеріалу. Студент правильно вирішив ситуацію, проте не зовсім слушно аргументує її, або враховує не всі, а деякі умови ситуації. Вирішує декілька завдань поверхнево.
5-9	Студент вирішив трохи менше половини завдань; може дати визначення юридичного поняття. Відповідь на запитання дає неповно і поверхнево.
0-4	Студент не вирішив більшість завдань або вирішив неправильно; відповіді на питання є неповними; неправильно обґрунтовує своє рішення.

6.4. Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання

Навчальні досягнення студентів з дисципліни «Міжнародні відносини та світова політика» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок на семінарських заняттях та під час виконання самостійної роботи, розширення кількості підсумкових балів до 100.

6.5. Орієнтовний перелік питань для семестрового контролю

1. Прямі міжнародні відносини.
2. «Неолітична революція» та її наслідки
3. Особливості та хронологія МВ епохи Давнього світу

4. Особливості та хронологія МВ Середньовіччя
5. Становлення «італійської моделі дипломатії».
6. Особливості МВ Нового часу
7. Вестфальська система міжнародних відносин: основні характеристики та особливості
8. Перша промислова революція кінця XVIII – початку XIX ст. та її наслідки
9. Віденська система міжнародних відносин: основні характеристики та особливості
10. Друга промислова революція наприкінці XIX – на початку XX ст. та її наслідки
11. Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин: основні характеристики та особливості
12. Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин: основні характеристики та особливості
13. Антикомуністичні революції у Центральній та Східній Європі
14. Серпневі події 1991 р. у Москві, розпад СРСР і утворення СНД.
15. Інтернаціональний, субнаціональний, наднаціональний і транснаціональний рівні сучасних МВ.
16. Постбіполярний період в МВ.
17. Міжнародні відносини як предмет дослідження окремих наук.
18. Об'єкт і предмет теорії міжнародних відносин.
19. Функції теоретичного узагальнення теорії міжнародних відносин та її особливості.
20. Роль прикладного аналізу міжнародних відносин у системі сучасних наукових знань.
21. Методологічні принципи теорії міжнародних відносин та класифікація основних методів теоретичних досліджень.
22. Системний підхід у вивченні міжнародних відносин.
23. Міжнародні відносини в історії соціально-політичної думки.
24. Історичні етапи становлення теорії міжнародних відносин.
25. Класичні парадигми теорії міжнародних відносин
26. Основні сучасні школи та напрямки в теорії міжнародних відносин
27. Закони і закономірності міжнародних відносин та їх особливості.
28. Зміст основних понять системної теорії.
29. Типи і структури міжнародних систем.
30. Закони функціонування й трансформації міжнародних систем.
31. Середовище системи міжнародних відносин.
32. Особливості соціального середовища.
33. Позасоціальне середовище.
34. Поняття та сутність суб'єкта міжнародних відносин.
35. Держава як суб'єкт світової політики і міжнародних відносин.
36. Недержавні учасники міжнародних відносин.
37. Міжнародні міжуряджові організації як учасники міжнародних відносин
38. Роль та значення транснаціональних корпорацій у міжнародних відносинах
39. Зміст понять “потреби”, “цілі” та “інтереси” суб'єктів міжнародних відносин.
40. Засоби і стратегії учасників міжнародних відносин.
41. Сила у міжнародних відносинах
42. Взаємодія права і моралі у міжнародних відносинах
43. Особливості регулятивної ролі міжнародного права
44. Дієвість моральних норм у міжнародних відносинах
45. Зміст поняття “міжнародний конфлікт”. Класифікація міжнародних конфліктів за типами
46. Зміст і форми міжнародного співробітництва
47. Інтеграція у сучасних міжнародних відносинах
48. Міжнародний порядок

7. Рекомендована література

Базова

2. Історія міжнародних відносин (від Стародавнього світу до початку XX ст.): Навч. посіб. / Я. Б. Турчин, Р. Б. Демчишак, Т. І. Плазова. – Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2013. – 139 с.
3. Історія сучасного світу. Соціально-політична історія XV–XX століть / За ред. Ю.А. Горбаня. – К.: Вікар, 2003.
4. Капітоненко М. Теорія міжнародних відносин. – Чернівці: Книги XXI, 2019. – 335 с.
5. Міжнародні відносини та світова політика: Підручник / Кер. авт. кол. В. Ю. Крушинський; за ред. В. А. Манжолі. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. – 863 с.
6. Політологія міжнародних відносин: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Шергін. – К.: Дип. акад. України при МЗС України, 2013. – 200 с.
7. Теорія міжнародних відносин. Міжнародні відносини та світова політика: навч. посіб. / Ред. М.П. Требін. – Харків: «Право», 2016. – 540 с.
8. Теорія міжнародних відносин: підручник / М. З. Мальський, М. М. Мацях. – 4-ге вид., перероб. і допов. – Л.: ЛНУ ім. Івана Франка ; К.: Знання, 2011. – 407 с.
9. Хонин В.Н. Теория международных отношений. Общая часть / В. Н. Хонин. – К.: Академ-Пресс, 2005. – 456 с.
10. Цимбалістий В. Ф. Теорія міжнародних відносин: Навч. посібн. / Цимбалістий В. Ф. – 2-ге вид, доп. та випр. – Львів: Новий світ-2000, 2009. – 324с.

Допоміжна

1. Арон Р. Мир і війна між націями. – К.: Юніверс, 2000. – 685 с.
2. Бжезінський З. Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / З. Бжезінський ; пер. з англ. О. Фешовець. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
3. Вовк Р.В. Моделювання міжнародних відносин: навч. посіб. / Р. В. Вовк. – К.: Знання, 2012. – 246 с.
4. Гелд Д. Глобалізація/антиглобалізація / Гелд Д., МакГрю Е. – К.: К.І.С., 2004. – 180 с.
5. Зінченко А.Л. Історія дипломатії: від давнини до нового часу. – К.: Проза, 2005. – 560 с.
6. Камінський А. Вступ до міжнародних відносин: Курс лекцій / Камінський А. – Львів: Світ, 1995. – 144с.
7. Коппель О. А. Міжнародні системи. Світова політика / Коппель О. А., Пархомчук О. С. – К.: ФАДА, ЛТД, 2001. – 224с.
8. Маддісон В. В. Політологія міжнародних відносин / Маддісон В. В., Шахов В. А. – К., 1997.
9. Міжнародні відносини: історія, теорія, економіка / За ред. М.З. Мальського і Ю.М.Мороза. – Л.: Видавничий центр АНУ ім. І. Франка, 2002.
10. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності / А. С. Філіпченко, В. С. Будкін, М. А. Дудченко. – К., 2004.

11. Основи теорії міжнародних відносин: Навч. посібн. – Львів: Академія сухопутних військ, 2010. – 240 с.
12. Право зовнішніх зносин. Збірник документів / Упорядники: Ю.В. Алданов, І.М. Забара, В.І. Резніченко. – К.: Промені, 2003. – 784 с.
13. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право: Навч.посіб. – К.: КНТ, 2008. – 344 с.
14. Теорія міжнародних відносин: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. за напрямками «Міжнародні відносини», «Політологія» / За ред. Д.В. Табачника. – К.: Вища шк., 2004. – 621 с.
15. Теорія міжнародних відносин: термінол. слов. / Гетьманчук М. П. та ін. ; за заг. ред. Гетьманчука М. П. – Л.: Тріада плюс, 2011. – 317 с.
16. Троян С. С. Вступ до теорії міжнародних відносин: Навч. посіб. для студ. вузів / С. С. Троян; Наук.-метод. центр вищ. освіти. – К., 2000. – 139 с.
17. Тускоз Ж. Міжнародне право: Підручник. Пер. з франц.– К.: АртЕк, 1998.– 416 с.
18. Циганкова Т. М. Міжнародні організації: Навч. посібн. / Циганкова Т. М., Гордєєва Т. Ф. – К, 2001.
19. Шепелєв М. А. Теорія міжнародних відносин: Підручн. / Шепелєв М. А. – К.: Вища школа, 2004. – 622с.